

УДК: 712.23(477.43)

¹М. М. БЕЛІНСЬКА, ²Б. Є. ЯКУБЕНКО

¹Національний природний парк «Мале Полісся»

пров. Горинський 12, с. Радошівка, Ізяславський район, Хмельницька область, 30330

²Національний університет біоресурсів і природокористування України

вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041

ГІДРОЛОГІЧНИЙ ЗАКАЗНИК «ТЕРЕБІЖІ» КЛЮЧОВА ТЕРИТОРІЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ МІСЦЕЗРОСТАНЬ *CAREX BOHEMICA* SCHREB. ТА ІНШИХ РАРИТЕТІВ НПП «МАЛЕ ПОЛІССЯ»

В статті констатовано факт створення національного природного парку «Мале Полісся» на півночі Хмельницької області із включенням до його складу гідрологічного заказника загальнодержавного значення «Теребіжі», де зростає рідкісна рослина Червоної книги України осока богемська – *Carex bohemica* Schreb. Також наведена комплексна характеристика заказника, його раритетні та типові види флори, притаманна рослинність і подані геоботанічні описи постійних пробних площ, що закладені на природоохоронній території.

Ключові слова: національний природний парк, види рослин, флора, рослинність, раритетний вид

Актуальність. Національний природний парк «Мале Полісся» створений Указом Президента України № 430 від 2 серпня 2013 року. НПП «Мале Полісся» створений з метою збереження, відтворення та раціонального використання природних ландшафтів малополіської частини Хмельницької області, що мають важливе наукове, природоохоронне, освітнє, рекреаційне значення. Парк створений на території Ізяславського та Славутського районів Хмельниччини.

За створення НПП до його складу увійшли частково або повністю 12 унікальних і своєрідних об'єктів та територій природно-заповідного фонду загальнодержавного й місцевого значення. Одним із особливих є гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Теребіжі», де зростає надзвичайно рідкісна рослина Червоної книги України осока богемська – *C. bohemica* Schreb.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Своєрідна природа Малого Полісся з давніх-давен привертала увагу науковців різних напрямків, зокрема ботаніків, геоботаніків. У зв'язку з тим, що до кінця XVIII ст. Мале Полісся входила до складу Польщі, тому дослідженнями цієї території займалися польські науковці [1, 4].

На території Малого Полісся флору досліджували відомі ботаніки: І.Ф. Шмальгаузен, Й.К. Пачоський.

Геоботанічне районування східної частини Малого Полісся провели Ю.Р. Шеляг-Сосонко, Г.С. Куковиця та Я.П. Дідух. Є.М. Брадїс зі співавторами розробила торфоболотне районування України, в тому числі території Малого Полісся [1, 2].

Великий внесок у вивчення флори Малого Полісся зробила доктор біологічних наук, професор, відомий ботанік України – Т.Л. Андрієнко. Серед сучасних науковців, які досліджували та досліджують територію Малого Полісся в межах Хмельниччини, в тому числі територію НПП «Мале Полісся» важливе місце належить для Юглічек Л.С., Любінської Л.Г., Балашова Л.С., О.І. Прядко, О.Ю. Недоруб, В.М. Антосяк та ін. [1, 2, 3, 4, 5].

Метою дослідження є раритетна флора гідрологічного заказника загальнодержавного значення «Теребіжі» НПП «Мале Полісся».

Місцезнаходження об'єкту дослідження. Територія гідрологічного заказника загальнодержавного значення «Теребіжі» національного природного парку «Мале Полісся».

Матеріал і методи досліджень

Дослідження проводилися протягом 2015-2016 років у природних фітоценозах гідрологічного заказника «Теребіжі». При польових дослідженнях застосовувався маршрутний метод

експедиційних досліджень шляхом закладання постійних пробних площ із прив'язкою до території. Також склалися геоботанічні описи на території дослідження.

Результати досліджень та їх обговорення

Гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Теребіжі» НПП «Мале Полісся» розташований у 64 кварталі лісництва «Теребіжі» ДП «Славутське лісове господарство». Площа заказника становить 30,3 га. Охоронний режим установлений у 1995 році, сучасний статус – з 2005 року.

На території заказника охороняється природний комплекс з чотирьох озер, які перебувають на різних стадіях заростання, підвищення грив між ними та прилеглих соснових лісів. Територія урочища – це колишня долина стоку льодовикових вод. Своєрідності ландшафту надають озера, на трьох із яких вже утворилися болота різних типів і сформувався рослинний покрив, який характеризується унікальними флористичними особливостями. Тут представлена лісова, болотна, прибережно-водна, фрагментарно лучна рослинність [5].

Серед болотної рослинності найпоширенішими є угруповання мезотрофних боліт, оскільки три з них перебувають на мезотрофній та олігомезотрофній стадіях розвитку. На цих ділянках є ценози асоціації пухнастоплодо-осоково-сфагнувої, – вони безлісні, зі значним обводненням, місцями вони являють собою плави. Тут зростають види з Переліку рослин, які потребують охорони в Хмельницькій області – образки болотні – *Calla palustris* L., пухівка піхвова – *Eriophorum vaginatum* L., росичка круглolistа – *Drosera rotundifolia* L. На ділянках боліт, які досягли найвищого ступеня розвитку і перебувають на оліготрофній стадії, поширені ценози сосново-пухівково-сфагнувої асоціації та угруповання *E. vaginatum* L. на суцільному сфагновому покриві [4, 5].

Найбільшу наукову цінність заказника становлять виявленні в цих екотопах фрагменти ценозів осоки богемської – *C. bohémica* Schreb. Це одне із небагатьох відомих місцезростань даного виду не лише на території Хмельницької області, але й на рівнинній частині України.

У серпні 2015 р. начальником відділу наукової, еколого-освітньої роботи та рекреаційного благоустрою НПП «Дермансько-Острозький» Головка О.В. та старшим науковим співробітником НПП «Мале Полісся» Белінською М.М. було обстежено територію гідрологічного заказника «Теребіжі» та складено геоботанічний опис 21-15.

Берег мікроозерця, що пересихає. Загалом болото значно підсушене внаслідок відсутності дощів [3].

Площа опису – 50 м².

Рослинний покрив мозаїчний.

Трав'яний ярус загальним проективним покриттям 70 %

Scirpus radicans Schkuhr – 50%

Juncus effusus L. – 30%

Polygonum maritimum (в гербарії) – 30%

Agrostis stolonizans Bess. ex Schult. et Schult. Fil – 5-10%

Carex bohémica Schreb – 5%

Juncus bulbosus L. - 2-3 %

Polygonum persicaria L. – 2-3%

Epilobium sp. - +

Erechtites hieracifolia (L.) Rafin. ex DC - +

Lycopus europaeus L. - +

Typha latifolia L. - +

У вересні 2016 року старшим науковим співробітником НПП «Мале Полісся» Белінською М.М. було знову обстежено територію гідрологічного заказника «Теребіжі», складені два геоботанічні описи та закладено дві постійні пробні площі, площею 100 м² кожна.

Опис 13-16

Площа опису – 100 м².

Трав'яний ярус загальним проективним покриттям 75 %

Scirpus radicans Schkuhr – 45%

Juncus effusus L. – 40%

Polygonum maritimum (в гербарії) – 30%
Agrostis stolonizans Bess. ex Schult. et Schult. Fil – 5-10%
Carex bohemica Schreb – 20%
Polygonum persicaria L. – 5-7%
Erechtites hieracifolia (L.) Rafin. ex DC - +
Lycopus europaeus L. - +
Typha latifolia L. - +
 Опис 14-16
 Площа опису – 100 м².
 Трав'яний ярус загальним проективним покриттям 60 %
Scirpus radicans Schkuhr – 50%
Juncus effusus L. – 30%
Polygonum maritimum (в гербарії) – 25%
Agrostis stolonizans Bess. ex Schult. et Schult. Fil – 5%
Carex bohemica Schreb – 10%
Polygonum persicaria L. – 10%
Erechtites hieracifolia (L.) Rafin. ex DC - +
Lycopus europaeus L - +
Typha latifolia L - +

Раритетну ценотичну складову невеликих ділянок водних плес складають угруповання латаття сніжно-білого – *Nymphaea candida* J. et C. Presl (Зелена книга України), фрагменти угруповань, утворених ситником бульбастим – *Juncus bulbosus* L. (Червона книга України), пухирника малого – *Utricularia minor* L., який охороняється в Хмельницькій області.

Лісова рослинність заказника, що розміщується на погорбованих підвищених ділянках навколо озер представлена сосновими лісами. Найбільшу площу займають соснові ліси зеленомохові, де зростають також три види плаунових, занесених до Червоної книги України – зелениця сплюснута – *Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub., баранець звичайний – *Huperzia selago* (L.) Bernh. ex Schrank et Mart, плаун колючий – *Lycopodium annotinum* L. [4].

Висновки

Загалом гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Теребіжі» НПП «Мале Полісся» має важливе наукове значення як збережена унікальна та своєрідна екосистема, де зростає ряд видів рослин із Червоної та раритетних угруповань Зеленої книги України, із охоронного списку видів Хмельницької області.

За період досліджень протягом 2015–2016 років ми спостерігали збільшення кількості місцезростань, чисельності в популяції *C. bohemica* Schreb., хоча протягом 2016 року не було виявлено *J. bulbosus* L. на відомих раніше його місцезростаннях у межах заказника «Теребіжі». Тому ми вважаємо, що дана територія є досить перспективною для досліджень.

1. Белінська М. М. Дослідження флори національного природного парку «Мале Полісся» // Природоохоронні території в минулому, сучасному, майбутньому світі. До 130-річчя створення «Пам'ятки Пеняцької» — першої природоохоронної території у Європі. / М. М. Белінська, Б. С. Якубенко // Матеріали II Міжнародної наукової конференції (26—27 жовтня 2016 р.). — м. Львів: ТЗОВ «Простір». — М., 2016. — С. 43—45.
2. Белінська М. М. Флора національного природного парку «Мале Полісся» / Белінська М. М., Якубенко Б. С. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Динаміка біологічного та ландшафтного різноманіття заповідних територій», присвячена 20-тій річниці з дня створення національного природного парку «Подільські Товтри» (25—27 травня 2016 р.). — Кам'янець-Подільський: — Національний природний парк «Подільські Товтри», 2016. — С. 16—18.
3. Літопис природи національного природного парку «Мале Полісся» за 2014—2015 роки, Т. 1. — Ізяслав, 2016. — 200 с.
4. Національний природний парк «Мале Полісся»: наукові нариси до створення / [Т. Л. Андрієнко, Р. Г. Білик, Л. П. Казімірова та ін.]. — Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський, 2011. — 92 с.
5. Природа унікального краю Малого Полісся / під. ред. Т. Л. Андрієнко. — Кам'янець-Подільський: Видавництво ПП Мошинський, 2010. — 245 с.

М. Н. Белінська, Б. Е. Якубенко

Національний природний парк «Малое Полесьє»,

Національний університет біоресурсів і природопольовання України

ГИДРОЛОГИЧЕСКИЙ ЗАКАЗНИК «ТЕРЕБИЖИ» КЛЮЧЕВАЯ ТЕРРИТОРИЯ
СОХРАНЕНИЯ МЕСТООБИТАНИЯ *CAREX BOHEMICA* SCHREB. И ДРУГИХ РАРИТЕТОВ
НПП «МАЛОЕ ПОЛЕСЬЕ»

В статье констатируется факт создания национального природного парка «Малое Полесье» на севере Хмельницкой области с включением в его состав гидрологического заказника общегосударственного значения «Теребижи», где растет редкое растение Красной книги Украины осока богемская - *Carex bohemica* Schreb. Также приведена комплексная характеристика заказника, его раритетные и типичные виды флоры, присущая растительность и представлены геоботанические описания постоянных пробных площадей, заложенных на природоохранной территории.

Ключевые слова: национальный природный парк, виды растений, флора, растительность, раритетный вид

М. М. Belinska, B. E. Yakubenko

National Park «Male Polissya», Ukraine

National Agriculture University of Ukraine

HYDROLOGICAL RESERVE «TEREBIZHI» AS KEY AREA CONSERVATION HABITATS
OF *CAREX BOHEMICA* SCHREB. AND OTHER CUTIOSITIES NPP «MALE POLISSIA»

The article highlights the significance of National Park «Male Polissia» located in the north of Khmelnytsky region. National Park «Male Polissia» was established by Presidential Decree № 430 of August 2, 2013 with the purpose of conservation, restoration and sustainable use of natural landscapes of Male Polissia (Khmelnytsky region) areas, which are of great scientific, environmental, educational and recreational value. The park was founded in the territory of Slavuta district.

The national park comprises 12 unique and original objects and nature reserves of both national and local importance. One of them is «Terebizhi», a hydrological reserve of national importance, a homeland to *C. bohemica* Schreb., a very rare Red Book plant species.

The hydrological reserve of «Terebizhi» of NPP «Male Polissya» occupies an area of 30.3 ha. It is accountable to the state institution of “Slavuta Forestry”.

The given natural reserve complex features four overgrown lakes three of which have formed swamps of different types and vegetation, characterized by unique floral features. Here forest, marsh, coastal, and meadow plants may be found.

The list of plant species that require protection includes such species as *Calla palustris* L., *Eriophorum vaginatum* L., and *Drosera rotundifolia* L.

The greatest scientific value of this nature reserve lies in its functioning as a unique environmental area inhabited by *C. bohemica* Schreb. This is one of few known habitats of this type not only in the areas of Khmelnytsky region but also in the plains of Ukraine.

Forest vegetation native to this nature reserve covering the hills around the lakes is represented by pine forests. The largest area is occupied by green moss pine forests, which grow well. The following three species are enlisted in the Red Book of Ukraine – *Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub., *Huperzia selago* (L.) Bernh. ex Schrank et Mart, *Lycopodium annotinum* L.

Over the period of research (2015-2016) an increase of habitats and growth of population size in *C. bohemica* Schreb. were observed. Therefore, this area call for further research and development.

Keywords: national park, species, flora, vegetation, rare species

Рекомендує до друку

М. М. Барна

Надійшла 25.01.2017